

Наразі підкреслимо, що продовольче забезпечення іноземних військовополонених, як в роки війни так і в повоєнний період, було і залишалося основним чинником, що безпосередньо впливав не лише на фізичний стан і працездатність цих контингентів, а й на динаміку рівня смертності серед бранців.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Военнопленные в СССР. 1939 – 1956. Документы и материалы / Сост. М. М. Загоруйко, С. Г. Сидоров, Т. В. Царевская / Под ред. проф. М. М. Загоруйко. – М.: Логос, 2000. – 1120 с.
2. *Галицкий В. П.* Там, в Бекетовке, под Сталинградом // Военно-исторический журнал. – 1993. – № 2. – С. 18-22.
3. Державний архів Міністерства внутрішніх справ України (далі – ДА МВС України) – Ф. 45. – Оп.1. – Спр. 73. – 184 арк.
4. Там само. – Ф. 45. – Оп.1. – Спр. 73. – 81 прим.
5. Там само. – Ф. 45. – Оп.1. – Спр. 110. – 92 прим.
6. Там само. – Ф. 45 – оп.1 – Спр. 156. – 108 прим.
7. Там само. – Ф. 45. – Оп.1. – Спр. 160. – 62 прим.
8. Там само. – Ф. 45. – Оп.1. – Спр. 182. – 117 прим.
9. Там само. – Ф. 46. – Оп.1. – Спр. 64а. – 101 арк.
10. Там само. – Ф. 46. – Оп.1. – Спр. 74. – 215 арк.
11. Там само. – Ф. 46. – Оп.1. – Спр. 93. – 87 прим.
12. *Кузьминых А. Л.* Иностранные военнопленные Второй мировой войны на Европейском Севере СССР (1939 – 1949 гг.): Монография. – Вологда: ВИПЭ Минюста России, 2004. – 393 с.
13. Русский архив: Великая Отечественная война. Иностранные военнопленные второй мировой войны в СССР. Т. 24 (13) / Под общ. ред. В. А. Золотарева. – М.: ТЕРРА, 1996. – 560 с.
14. *Сидоров С. Г.* Организация питания военнопленных в СССР в 1941 – 1955 гг. // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4: История. Философия. – 1996. – Вып. 1. – С. 47-54.
15. *Чайковский А. С.* Плен. За чужие и свои грехи (Военнопленные и интернированные в Украине 1939 – 1953 гг.): Монография. – К.: Парламентское изд-во, 2002. – 503 с.

Анотація

В статті розглядається питання продовольчого забезпечення військовополонених та інтернованих в режимних установах УПВІ-ГУПВІ. Аналізуючи нормативні документи, архівні матеріали та наукову літературу, автор наводить кількісні та якісні показники харчування як в період війни, так і в повоєнний період, робить висновки щодо проблем та наслідків незадовільного забезпечення харчами бранців.

Мончак О.

КИЇВ НАПЕРЕДОДНІ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (ГРУДЕНЬ 1917 Р. – КВІТЕНЬ 1918 Р.)

Звернення сучасних дослідників до проблематики Першої світової війни набуває нині особливої актуальності. Цей відносно короткий у хронологічному відношенні період насичений різноманітними подіями і явищами у військовому, політичному, соціально-економічному, суспільному і духовно-культурному житті України. На основі суспільного досвіду останнього десятиріччя минулого століття та перших років третього тисячоліття переосмислюються традиційні теми історичних досліджень, які вимагають більш ґрунтовного вивчення, науково виважених підходів та об'єктивних оцінок, і досліджуються нові, обійдені увагою радянської історіографії. Серед них, зокрема, тема, що стосується німецького окупаційного режиму в Україні та становищі населення Києва в цих умовах. Тому висвітлення становища Києва напередодні німецької окупації 1918 року є актуальною темою для дослідження.

Наукова новизна полягає у тому, щоб на основі аналізу матеріалів періодичних видань та новітньої наукової історичної літератури, на сучасних методологічних засадах проаналізувати становище Києва напередодні німецької окупації у 1918 році.

Історіографія з проблем історії Першої світової війни представлена широким колом дослідників. Серед них: О. Ресент, С. Кульчицький, О. Сердюк, М. Литвин, В. Литвин, Б. Андрусишин, С. Троян, П. Черга та ін.

Перша світова війна спричинила революцію в 1917 р в Російській імперії. Українська Центральна Рада ІV універсалом оголосила про створення власної незалежної держави. А тим часом більшовики, захоплюючи владу в Росії, цілком ясно виявили свої наміри щодо створюваної державності. Скерували в Україну свої військові загони та тисячі агітаторів, які деморалізували з середини українську націю, розбиваючи її на

ворогуючі табори. Політика Центральної Ради призвела до того, що обороняти Київ в січні 1918 року під Крутами, взялися лише поодинокі національно свідомі вояки різних частин, курсанти офіцерської школи та студенти.

Але доля України, як і всієї Східної Європи, у ті часи вирішувалась у Брест – Литовську, де відбувались перші, з початку війни мирні переговори. 2 грудня 1917 року Раднарком Радянської Росії підписав перемир'я з урядом центральних держав, а 9 грудня розпочав переговори про припинення війни. Діячі Центральної Ради переживали короткий період зближення з Антантою. Антанта, залишаючись вірною союзницею Російської імперії, дуже обережно відносилась до української незалежності – бо це безперечно суперечило російським інтересам.

Підписання перемир'я між більшовиками і Четверним союзом дезорганізувало фронт і мільйонна російська армія грабуючи Україну, вирушила по домівкам. У Харкові створена Радянська Українська Народна Республіка поспішила в цьому хаосі оголосити війну Центральній Раді і вирушити на неї війною. У цій ситуації ЦР нічого не залишалось робити, як йти на союз з Німеччиною та її союзниками [1].

УЦР та її уряд намагались утриматись у Києві до того часу, доки не буде підписаний мирний договір у Бересті. 25 грудня українська делегація виїхала до місця переговорів. Доля переговорів у ті часи залежала від спритності військових телеграфістів, які передавали телеграми з Києва і підтверджували присутність української влади в місті. Останню таку телеграму Грушевський передав з підвалу будинку Центральної Ради, де він з рештками українського уряду переховувався від більшовицьких снарядів. 27 грудня 1918 року делегація УНР підписала з представниками країн Четверного союзу мирний договір, у якому зокрема зазначалось, що “Німеччина, Австро – Угорщина, Болгарія і Туреччина, з однієї сторони, і УНР, з другої сторони, заявляють, що воєнний стан між ними закінчено, сторони заключаючи договір, рішилися надалі жити в мирі і дружбі”. Був підписаний додатковий договір, в якому регулювались консульські зносини зазначених країн, поновлення договорів, що існували між Росією і Німеччиною до світової війни, права іноземних громадян, юридичних осіб та товариств як на території УНР, так і в країнах Четверного союзу, обмін військовополоненими та інтернованим цивільним населенням [2].

Дізнавшись про підписаний договір, український уряд видав наказ 26 січня відступати з Києва в бік Святошина, яке на той час було передмістям. Там українські частини відпочивши та реорганізувавшись, почали відступати до Житомира. Останніми вдосвіта 27 січня покинули місто рештки Полуботківського полку, які до останнього тримали свої казарми біля Політехнічного інституту, відступивши до Василькова [3].

Отримавши інформацію, що УЦР з невеликим загоном відступає до Житомира, Муравйов наказав більшовицькому загону В. Кіквідзе, що ще 19 січня зайняв Бердичів, ліквідувати її. Але біля Рівного більшовики потерпіли поразку. Українські відділи підходячи до Житомира, зустрілись там з чеськими легіонами, які формувались при російській армії з військовополонених, починаючи з 1914 року. Навколо міста, та й в самому Житомирі знаходились величезні склади військового майна, харчів та зброї. Тому чеські легіонери були добре одягнуті та озброєні, відпочили та готові до будь – яких перипетій. О. І. Удовиченко, як начальник штабу Гайдамацького кошу, змушений був піти до штабу чеських легіонерів, щоб довідатись: поперше, яке ставлення чеських легіонів до армії УНР, та по – друге, чи не могли б вони допомогти українським відділам у боротьбі з більшовиками. Чехи відповіли чітко: до військ України ставимось лояльно, але допомагати їм не будемо! Українське командування видало в свою чергу наказ: чеські легіони заявили про свій нейтралітет і тому українським частинам наказується уникати жодних конфліктів, та не провокувати сутичок [4].

Серед багатьох чеських воїнів, які на той час були на Україні, був і Ярослав Гашек. Він передував з осені 1915 до весни 1916 в таборі для військовополонених, що тоді знаходився в Дарниці. Але, напевно, саме найцікавіше, що описаний ним знаменитий рядовий Швейк справді існував. У празькому військово – історичному архіві, була знайдена особова справа рядового Йозефа Швейка, якого вважають прототипом персонажу Ярослава Гашека. В справі записано, що Швейк, потрапивши в полон, прибув теж в табір для військовополонених, що в Дарниці в травні 1915 року. 24 червня він вступив в чеські добровольчі частини, що формувались тоді в Києві і був відправлений на фронт. В квітні 1917 року двічі отримував відпустку в Київ, а в серпні “звільнений по хворобі в 3-х місячну відпустку та виключений з списків полку”. В Києві він проживав за адресою: Слобідка, Дачна вулиця 154. В анкеті є і “автограф” – власноручний зроблений надпис “в листопаді 1917 року в Києві я був звільнений від військової служби” [5].

Підписання Україною Берестейського миру, поставило дилему перед чеськими військовими: згідно угоди легіонери мали покинути добровільно територію України, або союзницькі війська будуть вважати їх в стані війни з ними. Одночасно тієї держави якій вони присягнулись вже не існувало, але Франція як союзник бувшої Російської імперії визнала, створені військові формування з 17 грудня 1917 року як частину свого війська. І тому чехословацькі дивізії, заявивши про свій нейтралітет, знайшли самий “короткий” та єдиний в світовій історії шлях з України до Франції – через нашу територію на Москву, Сибір, Японію, США, а звідти морем до Франції. Чому саме такий шлях вони обрали, нам може підказати склад Четверного союзу – Німеччина, Австро – Угорщина, Болгарія та Туреччина. Це території воюючої сторони [6].

Поки відбувались ці події, зв'язок з делегацією в Бересті був відсутній і українське військове командування не мало чітких та достовірних відомостей про стан на дипломатичному фронті. Закінчивши необхідне перегрупування, командування української армії, виходячи з реальної ситуації в місті, вирішило

взяти ініціативу в свої руки та зайняти м. Рівне, в якому знаходились величезні склади військового майна. 30 січня М. Люблінський в Бересті підписав заклик до німецького народу з проханням надати військову допомогу для охорони “північних меж від дальшого вдирання ворога”. Щоправда, уряд УНР звернувся з проханням до Німеччини надати в його розпорядження частини, які формувались на її території з полонених українців. Але Німеччина та Австрія не поспішали відправляти ці частини в Україну, посилаючись на технічну неможливість. Замість цього було запропоновано допомогу німецькими регулярними військами, що наче допоможе пришвидшити звільнення України від ворога. За умов окупації майже всієї території України більшовицькими військами уряд УНР змушений був погодитись на пропозицію німців, розуміючи, що це набере форми окупації. Проте офіційно, на урядовому рівні, у документах ішлося лише про союзницьку допомогу на підставі умов договору [7].

Тим часом військові, не знаючи про те, що уряд УНР попросив допомоги в союзників, направляють для захоплення м. Рівне відділ піхоти. Захопивши місто і почавши облік майна, українські військові були дуже здивовані, коли в місто ввійшли німецькі вояки. На другий день, від коменданта Рівного, було отримано декілька повідомлень: в місто постійно прибувають німецькі загони, і які в подальшому відправляються на схід. На запитання коменданта про завдання та наміри німецьких військових, німецьке командування відповіло, що мають “мирні наміри”. С. Петлора, дізнавшись про результат переговорів, негайно віддає наказ усім українським збройним силам перейти у наступ проти більшовиків, ставлячи завдання захопити в першу чергу Київ. Головним напрямком для наступу українських сил було визначено залізничну лінію Сарни – Коростень – Київ [8].

Німецько-австрійські війська, тепер вже як союзники, під командуванням генерала-фельдмаршала Германа фон Ейхгорна, ще до підписання Берестейської угоди, з 19 лютого почали переходити лінію фронту, який завмер з 1917 р. і на тепер був ніби кордоном між союзниками та УНР. Отримавши юридичне право на “допомогу”, в Україну рушили 6 німецьких армійських корпусів (17 піхотних, 2 кавалерійські дивізії, 2 кавалерійські бригади) та 3 австрійські корпуси (5 піхотних і 4 кавалерійські дивізії, загальною чисельністю до 300 000 вояків). Одночасно з наступом союзників, С. Петлора видає наказ про наступ проти більшовиків тим загонам, які ще були в підпорядкуванні УЦР. Тим часом в Києві, більшовики намагались в спішному порядку сформувані хоч якісь військові частини, які змогли би виступити на захист столиці. Проте незважаючи на всі їх старання, втілити в життя їхні кроки не вдалося. І справа полягала не тільки в стрімкому просуванні на Київ чисельно переважаючих сил противника, як в організованому опорі киян. За спогадам Є. Бош, яка на той час входила в створений більшовиками уряд Української Робітничо-Селянської Республіки: “уряд, жодні розпорядження влади не виконувалось, або саботувалось. Спроби вилучити зброю в мешканців звелись на нівець. Заходи, які проводили більшовики по створенню загонів “нової соціалістичної армії” не принесли результатів, через відсутність бажаних туди вступати” [9].

Серед киян поширювались чутки про підписану угоду та про наступ. Більшовицькі газети про це мовчали. Лише через 4 дні від початку наступу союзних військ, одна з місцевих газет, по згадкам О. Гондельвейзера, насмілилась надрукувати наказ одного німецького генерала, в якому говорилося, що німецька армія на прохання представників дружнього українського народу йде звільняти Україну з під влади більшовиків [10].

Наступ союзних військ відбувався настільки швидко, що ледь за сім днів війська були під Києвом. Єдине що стримувало їх рух, це підірвані відступаючими загонами більшовиків мости, зруйновані залізничні та відступаючі чеські легіони, з якими німецькі війська старались не вступати в збройну сутичку, даючи їм можливість відступити. Щоб описати події, які творились в Києві в останній день більшовицького панування, скористаємось спогадами О. Гондельвейзера: “...Більшовицька влада в останні дні вела себе як діти. Їхні офіційні органи посилались на неминучу допомогу з сторони очікуваної з дня на день всесвітньої революції. Раднарком скористався випадком, щоб накласти на все населення міста якусь нову контрибуцію. Здається, по ній кожен квартиронаймач мав внести в казначейство за рахунок господаря будинку 3-х місячну квартплату. Домові комітети склали списки та збирали гроші, стараючись притримати якомога довше їх в себе. І дійсно, від більшості домових комітетів більшовики не встигли отримати гроші. Ще в останній вечір відома комісарка Бош на мітингу в Купецькому з'їзді з пафосом вигукнула, що Київ не буде зданий. А через дві години, разом з іншими сановниками, пролетіла по Олександрійській вулиці в верх на особливо бистрохідних машинах, котрі доставили своїх їздців на лівий беріг Дніпра. Останні ночі, як завжди перед зміною влади, були досить тривожними. В всіх будинках чергувала охорона, організована домовими комітетами з жителів. Мало місце цілий ряд нальотів...” [11].

Згадка в вище наведених свідченнях про «нальоти», як проводила як і Червона армія так і кримінальні злочинці, змусила Миську думу створити загони охорони міста, на яку радянський уряд поклав повноваження забезпечувати порядок. Цікавий момент, створені загони т.з. “дружини” мали певний етнічний характер – вони були створені з грузинських та вірменських мешканців міста. Іншим національностям було відмовлено мати такі загони: росіянам, тому що з них могли вийти “контрреволюціонери”, а українцям тому, що вони перебували у станівійни з росіянами. Лише грузини та вірмени були об'явлені нейтральними. Польська меншина міста не виявила бажання створювати таку самооборону. В останню радянську ніч в Києві було зареєстровано 176 нападів на квартири. Близько 70 раз виїжджала “дружина” на виклики киян про допомогу [12].

У що ж ніч відходили на лівий беріг Дніпра і вояки на чолі з Чудновським. В багатьох мемуарних згадках більшовики пояснювали причину відступу з Києва, як не бажанням руйнувати місто з його культурними цінностями та великим числом людності – що зовсім не в'яжеться з тим багатоденним артобстрілом, який вони вчинили, захоплюючи столицю. Причиною відступу був наступ німецької кавалерійської бригади, яка мала з півночі відрізати шлях на відступ. У цей же час над містом з'явився розвідувальний дирижабль “Цепелін”, котрий через пів години, покружлявши над містом, полетів в сторону Бучі. Українські війська, вирвавшись вперед, наступали на Київ разом з німецькими військами, трьома колонами: під керівництвом С. Петлюри просувались т. з. “чорні та червоні” курені козаків, відділ січових стрільців під проводом Є. Коновальця, і третій загін під проводом ген. О. Присоського [13].

По згадкам Всеволода Петріва, щоб не дозволити німецьким військам увійти першими в місто попереду ешелонів союзних їхав український бронепотяг, який то сповільнюючи хід, то вириваючись в перед зсильмовував бій, що змушувало німецькі війська виходити з вагонів для відбиття можливої атаки. Німецький командуючий, що рухався за ним, жалівся на станції Боярка В. Петрову (він на той час був командиром кінного ім. Костя Гордієнка полку) “...що це не війна, а якась їзда залізницею наввипередки, та що цей безглуздий український бронепотяг, здається хоче сам захопити Київ, де повно росіян та чехів...” Українські війська просуваючись вперед, через свою малочисельність, залишали німецьким військам звільнені райони, де ті вже розміщували свою окупаційну владу. Всіма німецькими силами ведучих наступ на Київ командував німецький генерал Лінзінген. По домовленості між українським урядом та німецьким військовим командуванням – в Київ союзні війська входили не мали права, і тому уряд видав наказ штабу захопити Київ тільки українськими силами, без участі німецьких військ. Тут причини не тільки в національних почуттях, на жаль матеріальне питання відіграло далеко не останню роль. На території України, зокрема і в місті Києві, були зосереджені величезні військово-продовольчі бази двох найчисельніших фронтів колишньої російської армії – Південно-Західного та Румунського фронтів. А так як питання про військове майно не було остаточно вирішено в Бресті, то військовики старались захопити їх першими на правах військової здобичі [14].

На зустріч наступаючим загонам української армії Міська дума м. Києва направила думську делегацію в район Святошина, для обговорення питання про подальше співіснування міського самоврядування та військовиків. По згадкам І. Чериковера до С. Петлюри, який йшов на чолі гайдамацьких кошів, від міського голови Є. П. Рябцова була направлена спеціальна делегація, з проханням що С. Петлюра ввійшов в місто з своїми військами не через Поділ та Деміївку, які в той час були заселені євреями, а через центральні вулиці, побоюючись, щоб в місті не розпочались погроми.

1 березня ввечері, передові загоны українських військ зайшли в межі міста. Над містом кружляв німецький літак системи “Табе”, який протягом декількох годин вів повітряну розвідку. Українські частини захопивши залізничний вокзал (Київ I), залишили його, коли до нього прибули ешелони з німецькими військами. Українські частини повели наступ в центр міста, тоді як німецькі військові загоны повели військову розвідку навколо Києва та залізничного мосту, але з настанням темряви не ризикнули далі просуватись. По згадкам В. Петріва, ввійшовши в Київ через Кадетський гай, військовики рушили на Бібіковський бульвар, де на перехресті з Кадетською дамбою зустрілись з полком Дорошенка та гайдамацьким кошем, які шукали собі ночівлю. Рухивши далі до Бессарабської площі, по дорозі були обстріляні, і тікаючи від вогню піднялись на Печерськ, звідки теж були обстріляні. Відступивши на вул. Ділову, вояки зайняли там казарми, де знайшли сіно та овес для коней. Щоб нагодувати людей, відділи забезпечення почали виламувати двері пекарні, на що з'явилися викликані грузино-вірменська охорона, і між ними розпочалась перестрілка. Лише особистим втручанням В. Петріва вдалось уникнути марних жертв. Щоб дати своїм воякам відпочити та поїсти, харчі для яких допомогла дістати охорона, В. Петрів поїхав верхи на Київ I, щоб з допомогою німців розвідати Печерськ, ось як він про це згадує: “...Була північ, коли “залізні шоломи” з важкими “торністрами” на плечах вишикувалися коло станції, та незабаром важкі кроки півтораєста пар підкованих черевиків цілком заглушили брязкіт підков трьох гайдамацьких коней.

Йшли Жилианською вулицею, яка і в звичайні часи, в ночі не дуже рухливою, а тепер вже цілком глухою та порожньою. Страшно було, що правда в цих порожніх та повних мряки з недалекої річки Либідь вулицях і навіть мені, киянинові, місто та знайома вулиця здавались не лише чужими, але якимось ворожим. Раптом десь з боку Університету, навіть трохи позаду нас, зірвалась коротенька стрілянина, і кулі десь високо заспівали над нами. Як відгук цій стрілянні почалась стрілянина з боку Ділової вулиці (суч. Дмитрова).

Німецький командир зупинивши своїх, звернувся до мене і тоном дуже коректним заявив, що він далі до світанку не піде, бо вважає небезпечним заглиблюватись в місто, очевидячки ще незвільненого від ворога. Мабуть обережність його куреня передалась і йому. “Повернувшись до своїх, В. Петрів наказав послати розвідку (“стежі”, як тоді казали) і на ранок 2 березня, бл. 8 годин ранку мав докладну ситуацію коло Дніпра: ворог відступив на лівий беріг Дніпра, міст залізничний обороняють більшовики, і німці готують на нього наступ, “стратегічний міст” зірвано, Ланцюговий охороняється більшовиками з лівого берега...” [15].

Близько 9 годин ранку від командування українських військ, був даний наказ зібратись військом на 10 год. ранку на Софіївську площу, де має відбутись парад військ УНР. Зараз ми наведемо спогади більшовика Фелікса Леонардо, який разом з Губішем та Бакинським, очолили ар'єгард, що стримував наступ союзних військ. “...Відступаючи з Києва, ми вже вантажились в вагони, як розвідка донесла, що німецькі

війська разом з гайдамаками нас не переслідують. На світанку 1 березня ми виступили з Дарниці і зайняли позицію під самим Києвом, на лівому березі Дніпра, і о 7 год. ранку були вже біля підступів до столиці. До 9 годин розташовували загін, вибирали позиції для батареї. Коли ми відступали, з Києва просувався чехословацький корпус, що начебто дотримувався нейтралітету. Насправді частини чехо-словацького корпусу роззброювали окремих червоногвардійців і цілі їх групи. Я вже казав, що чехословацькі частини, що наче дотримувалися нейтралітету, насправді, вони разом з самообороною охороняли Київ, а також Ланцюговий міст, не пропускаючи через нього окремих червоногвардійців, що відстали від своїх частин, і тепер доганяли їх. Незважаючи на нашу вимогу зняти пости з Ланцюгового мосту, їх не зняли і чехо-словаки й далі охороняли його. Близько мосту стояв наш, кулемет. Дарницький і залізничний мости були в наших руках. Коли ми побачили, що залишились майже без набоїв, довелося вдатися до експропріації – роззброєння чехословаків. Починаючи з 2-ї години дня, німецькі війська 3-чі спробували захопити мости і просуватись далі на лівий беріг, але їхні атаки були нами відбиті” [16].

3 березня в газеті “Рабочая жизнь” під заголовком “Німці в місті” була подана коротесенька стаття за 2 березня. “2 березня (субота), бл. 8 год. ранку на Хрещатику з’явився невеликий німецький загін, чисельністю бл. півроти. Попереду нього ішло невелике сторожове відділення в 7-8 чоловік разом з унтер-офіцером, який розпитував про шлях. Трошки далі, за ним слідувала піврота. Цю ходу замикав велосипедист...” [17]. На жаль, в цій першій газетній замітці про німців в місті, не має ніяких вражень про те, як відреагували кияни на їх появу.

“...На світанку 2 березня ми виразно побачили через цейсівський бінокль німців. У касках, лежали коло Набережного шосе, гайдамаків в папахах, що виглядували з тимчасових сховищ. Зовсім розвиднілось і німців стало добре видно – вони поодиночі перебігали шосе. Почалась атака, яку ми відбили. Німецькі солдати відбиті біля залізничного мосту, Печерського і Ланцюгового мосту, вдень (1 год.) 2 березня рушили сконцентрованими силами на всіх напрямках, тобто в голову і на фланги. Перейшли льодом Дніпро з лівого і правого флангу, не зважаючи на безупинний наш вогонь, німці сунули до дерев’яного мосту і захопили його. Почався тяжкий бій. Ми обстрілювали атакуючих з гармат на всіх напрямках наступу і відбили атаку [18].

У спогадах більшовиків, щодо передумов їхнього успіху, читаємо про революційну стійкість. Але вони не поспішали повідомити про переваги їхньої бойової позиції на лівому березі Дніпра. Союзні війська змушені їх атакувати з правого, крутого берега. Крім того тогочасний беріг не був залісений як тепер, і атакуючі війська були відкриті як на долоні і потрапляли під вогонь більшовиків, ще до того як могли самі його розпочати. Німецьке військове командування вирішило силою артилерії знищити більшовиків, і поки встановлювались гармати на позиціях, українські військові провели парад. На Софіївському майдані був відправлена урочиста служба Божа, яку правив єп. Никодим. Відбувся парад, який приймав військовий міністр О. Жуковський. Українські національні кола зустрічали своє військо з ентузіазмом. Жінки засипали вояків квітами, радісні вигуки і овації зустрічали кожен новий відділ вступаючого війська. Гурти і натовпи цивільної юрби, якої тут було повно вигукують привітання; тут же на вулицях і площі швидко зібрані мітинги з промовцями, що намагаються навіть спинити військові відділи. У ряди військ вриваються якісь пані й панночки з квітками і дарують їх козакам.

Вже проходять останні військові підрозділи, змовкає музика, – гомонячи розходиться юрба. Та раптом впливають нові знайомі звуки: близько, близько з над Дніпра гупають гармати, а далі чітко рвуться шрапнелі та гранати. Це німці стріляють по лівому березі, намагаючись форсувати Дніпро біля залізничного мосту. Ось таким фінальним бойовим салютом закінчився парад українських військ. Фактично, захоплюючи Київ в тогочасних межах, які ще не поширювались на лівий беріг Дніпра, німецькі військовики дотримались взятого слова, що не будуть заважати проведенню параду військовими діями, хоч постійно перебували під вогнем більшовиків і несли втрати. Пізніше зосереджуючи сили, разом з українськими частинами вони змогли захопити Микольську слобідку (тепер. Гідропарк) і переправитись через Русанівську протоку, відтіснили більшовицькі загони від Києва, які відступали в бік Борисполя. І з вечора 2 березня можна вважати що в столиці настало мирне життя... Для більшості киян вступ союзних військ означав визволення від більшовицького терору і безладдя. Всі були в очікуванні, що приїде український уряд, і тоді почнеться відбудова всього того, що було зруйноване в часи революції і більшовицького панування. Люди, котрі ще недавно заперечували українську владу, тепер готові були її вітати в надії, що вона нарешті дасть лад і порядок багатостраждальному краю [18].

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Литвин В.* Україна: доба війн і революцій (1914-1920 рр.). – К., 2003. – С. 252.
2. *Довбня В.* Січові стрільці Київського формування у визвольних змаганнях 1917-1920 рр. – К., 2002. – С. 26.
3. *Удовиченко О.* Україна у війні за державність. – К., 1995. – С. 30.
4. *Удовиченко О.* Вказ. праця. – С. 27.
5. *Газета по-киевски.* – 2004. – 13 квітня.
6. *Киржевич В.* Київ и “Киевлянин”. – К., 2005. – С. 171-172.
7. *Довбня В.* Вказ. праця. – С. 27.

8. Удовиченко О. Вказ. праця. – С. 27.
9. Грицак Я. Нарис історії України. Формування української модерної нації. – К., 2000. – С. 88.
10. Цит. Алексеев А. Революція и гражданская война в описаниях белогвардейцев. – М., 1930. – С. 26.
11. Цит. Алексеев А. Вказ. праця. – С. 30.
12. Волков С. 1918 г. На Украине. – М., 2001. – С. 34.
13. Рабочая жизнь. – 1918. – 2 марта.
14. Петрів В. Спомини з часів України і революції. – Мюнхен, 1928. – С. 13.
15. Петрів В. Вказ. праця. – С. 40.
16. Леонардо Ф. На підступах до Києва. – Харків – Київ, 1930. – С. 3.
17. Рабочая жизнь. – 1918. – 3 марта.
18. Леонардо Ф. Вказ. праця. – С. 25.

Аннотація

На основе архивных источников показана жизнь Киева в 1918 г. накануне немецкой оккупации и отношение населения к приходу немцев.

Салата О.

РОЛЬ ЧУТОК У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1941-1944 РОКАХ

Тема Великої Вітчизняної війни сьогодні є надзвичайно актуальною. Перед вітчизняними істориками стоїть завдання – дати об’єктивну картину подій, що відбувалися на початку 40-х років ХХ ст. Одне з питань, яке сьогодні потребує нового погляду та глибокого вивчення є інформаційний простір України в умовах війни, зокрема на окупованих територіях.

Радянським урядом як і керівництвом Вермахту розроблялись і використовувались на окупованих територіях засоби, механізми та технології за допомогою яких і формувався інформаційний простір. Одним із найважливіших і впливових засобів у спеціальній пропаганді серед населення окупованих територій були чутки.

Більшість вітчизняних істориків – І. І. Слинько, Д. П. Григорович, В. М. Нем’ятий, Ю. І. Зінченко, А. Ф. Петляк, П. І. Чернега та ін. [1] вивчаючи діяльність державних органів влади, професійних спілок, комсомолу та інших громадських організацій і загалом суспільне життя України в роки війни розглядали пропагандистську діяльність уряду і партії одновекторно – як ідеологічну. Тобто, всі інформаційні потоки, що циркулювали на окупованих німецькою армією територіях вивчалися як звичайна ідеологія. Практично не розглядалися механізми, технології, завдяки яким відбувалося розповсюдження інформації серед населення тилових та окупованих районів.

Найближче до розгляду цього питання підійшли російські історики Н. Попов та С. Жуков [2], які розглядали роль друку під час Великої Вітчизняної війни як один із напрямків політичної пропаганди та український історик – М. Коваль [3], який вперше в історії вітчизняної історичної науки звернув увагу на інформаційні потоки які панували на окупованих землях і впливали на свідомість місцевого населення не лише як ідеологія.

Таким чином, історична наука вимагає дослідити усі складові інформаційного простору на окупованих землях України, і зокрема чутки, які сприяли некритичному сприйняттю інформації малограмотними і віруючими людьми, а також ненавчену життєвим досвідом молодь.

Феномен чуток став об’єктом уваги психологів в нашій країні ще в 20-х роках. Причиною цьому послужили політичні реалії того часу, коли противники молодого Радянського держави, скориставшись неписьменністю і марновірністю значної частини населення, стійкими традиціями до усної передачі різного роду інформації, перетворили чутки на “усну газету контрреволюції”. Наклепницькі чутки, що навмисно розповсюджувалися класовим ворогом, виражали страх перед новою владою, агресивність по відношенню до її керівників (слух про “німецьких шпигунів, привезених до Росії в заплomboваному вагоні”), надії їх авторів на “швидкий крах більшовиків”. Не дивлячись на порівняно швидке “вмирання” подібних чуток, вони встигли заподіяти немало шкоди, вплинувши на політичні настрої і думки, оцінки і поведінку значних груп людей. Звільнення свідомості від привнесеного в нього явного обману прийшло для багатьох тисяч з них через участь в громадянській війні на стороні контрреволюції, через роки емігрантської убогості і приниження добровільних ізгоїв, заляканих “звірствами московської “Чека”, “руйнуванням багатовікової культури”. Важливу роль наклепницькі та пропагандистські чутки відіграли і під час Великої Вітчизняної війни, зокрема на окупованих німецькою армією територіях. Причому чутки поширювали як радянські, німецькі пропагандисти, так і патріотичні кола українських націоналістів.